

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของเกษตรวิถีพุทธ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน
Economic Development, Foundations of Buddhist Agriculture,
Santisuk District, Nan Province

พระชยานันทมุนี¹, สมคิด นันตะ²,

อรพินท์ อินวงศ์³ และ สิริชัย อุ่นสวน⁴

วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี^{1,2,3,4}

Phrachayanantamunee¹, Somkid Nunta²

Orapin inwong³ and Sittichai Ounsuan⁴

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhon Nan Buddhist College^{1,2,3,4}

Corresponding Author, Email: orapininwong@gmail.com

บทคัดย่อ

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของเกษตรวิถีพุทธ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษารูปแบบพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากการเกษตรบนฐานธรรมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสู่ เกษตรปลอดภัย อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน 2) เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรปลอดภัย อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน และ 3) เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน เก็บรวบรวมข้อมูลการศึกษาเป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed method research) ทั้งการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสู่เกษตรปลอดภัย อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ที่มีบทบาทด้านการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของเกษตรวิถีพุทธอำเภอสันติสุข เพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรปลอดภัย อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน จำนวน 5 กลุ่ม ๆ ละ 10 คน รวมเป็น 50 คน ประกอบด้วย 1. ผู้นำชุมชน 2. ตัวแทนเกษตรกร 3. ตัวแทนคณะสงฆ์ 4.หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีส่วนร่วมในการส่งเสริมและขับเคลื่อนและพัฒนาเศรษฐกิจอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

* ได้รับบทความ: 30 พฤศจิกายน 2565; แก้ไขบทความ: 24 มีนาคม 2566; ตอปรับตีพิมพ์: 21 เมษายน 2566

ผลการวิจัยพบว่า ระบบเศรษฐกิจฐานรากอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ได้ร่วมเกษตรการที่ประกอบด้วย กลุ่มปลูกพืชผัก กลุ่มปลูกไม้ผล กลุ่มหัตถกรรม กลุ่มชาวมุสลิม และกลุ่มถั่วเหลืองจากซึ่งข้าวโพด โดยการจัดตั้งกลุ่มและกองทุนเพื่อให้เกษตรกรพึ่งตนเองได้ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเตรียมสหกรณ์ และกลุ่มแปรรูป (วิสาหกิจชุมชน) การพัฒนาตลาดผลผลิตในชุมชน การพัฒนาหมู่บ้านสะอาดชุมชนเข้มแข็ง และสนับสนุนกิจกรรมเพื่อรักษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น กลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ยั่งยืนคือ การพัฒนาคนดังนั้นในกระบวนการพัฒนาจึงมีอยู่ 1 ปัจจัยที่สำคัญได้แก่ 1) ปัจจัยผู้กระทำ 2) ปัจจัยสนับสนุน ประกอบไปด้วย สังคม เทคโนโลยีและทรัพยากรธรรมชาติ เป็นองค์ประกอบพื้นฐาน ในการสนับสนุนให้ปัจจัยผู้กระทำสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการวิจัย ทดสอบเทคโนโลยีการแปรรูปผลผลิตการเกษตร การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพที่ดีขึ้น ตลอดจนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่จากวัตถุดิบทางการเกษตร ให้การสนับสนุนการถ่ายทอดทักษะความรู้ในทุกด้านให้กับเกษตรกร

คำสำคัญ: เศรษฐกิจฐานราก; เกษตรวิถีพุทธ; การพัฒนา

Abstract

The economic development, and foundations of Buddhist agriculture, in Santisuk District, Nan Province, have Three objectives. The first is to study the models of foundation economic development based on morals in the safety agriculture enterprise group, Santisuk District, Nan Province. Second, to develop safe agricultural products, in Santisuk District, Nan Province. Third, to encourage participation in foundation economic development, Santisuk District, Nan Province. the data collecting of this research is mixed method research that has both documentary research and action research. A group of specific data providers is the safety agriculture enterprise group, Santisuk District, Nan Province, which plays role in the economic development, and foundations of Buddhist agriculture, Santisuk District, for enhancing agricultural product level, Santisuk District, Nan Province. They have 5 groups and have 10 members per group, a total of 50 people, including community leaders, agriculturist representatives, monk representatives, and government also private agencies that participate in encouraging, driving, and developing the economy of Santisuk District, Nan Province.

The result of this research found out, the foundation economic system, of Santisuk District, Nan Province, has created groups, consisting of a vegetable planting group, a fruit planting group, a handcraft group herbal tea group, and a group of charcoal briquettes from corn cob. By establishing groups and funds for agriculturists to be self-reliant, such as savings groups, cooperative preparation groups, and transformation groups (community enterprise), the market development of products in the community, the development of clean villages with strong communities, and supporting activities to preserve culture and local wisdom. An important mechanic in driving sustainable product development is human development. So, the process of development has 2 factors, the action factor, and the support factor. Which support factor consist of societies, technologies, and natural resources as a based component in supporting the action factor could work efficiently, by cooperating with specialized research agencies, agricultural product transformation technologies testing, the better quality of product development, until the development of new products from agricultural products. Finally, providing support in transferring skills and knowledge in all aspects to agriculturists.

Keywords: Foundation Economic; Buddhist Agriculture; Development

บทนำ

การเกษตรจะยั่งยืนได้เกิดจากการมีส่วนร่วม หรือการตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน การรวมกลุ่มสินค้าเดียวกันเพื่อการต่อรองขายทุน ดัง Erwin, Williams (1976 : 138) กล่าวว่า กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปัญหา ร่วมกับการใช้วิทยาการ หรือการที่ผู้ได้รับผลประโยชน์หรือมีส่วนได้เสียในการพัฒนาได้ใช้ความพยายามร่วมกันในขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการพัฒนา ด้วยความรู้สึกร่วมกัน ความเป็นเจ้าของหรือหุ้นส่วน เพื่อทำให้งานหรือโครงการนั้นบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน การทำเกษตรของชุมชนต้องพึ่งตนเองเป็นหลักถึงแม้จะมีปัญหาอุปสรรคอย่างไรก็ตามการพึ่งตนเอง หมายถึง การที่ชุมชนมีความสามารถที่จะดำเนินโครงการและลงทุนดำเนินกิจการได้ด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ท้องถิ่น และยังหมายถึงสมาชิกของชุมชน หรือชาวบ้านสามารถช่วยเหลือตนเองและมีขีดความสามารถที่จะแก้ปัญหา หรือสนองความต้องการของตนเองและชุมชน

ได้มากขึ้น รวมทั้งสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ได้อย่างเหมาะสม (2537 : 62)

จากการพัฒนาและเพิ่มขีดความสามารถในการทำการเกษตรปลอดภัยที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ให้เป็นเกษตรอัจฉริยะหรือเกษตรกร 4.0 ที่สามารถพึ่งตนเองได้ในระดับครัวเรือน และพัฒนาก้าวสู่ การเป็นต้นแบบของเกษตรแบบพุทธวิธีอีกทั้งยังมุ่งเน้นการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตและสร้างมูลค่าเพิ่ม ของสินค้าทางการเกษตรให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ของชุมชนวัดโป่งคำ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน หนึ่งในวัดได้เปิดวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้มีความกินดีอยู่ดีและสามารถมีความเป็นอยู่อย่างยั่งยืนได้โดยพระอาจารย์ สมคิด จรณธมโม ได้มองเห็นปัญหาของชุมชนที่เกิดขึ้นและพยายามให้คำแนะนำช่วยเหลือและแสวงหา ทางออกให้กับชุมชน จึงมีการจัดตั้ง “ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนบ้านโป่งคำ” โดยเอาวัดโป่งคำแห่งนี้ เป็นเวทีที่แสดงออกและเวทีประชาคมของชุมชนโดยมีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เพื่อแสวงหาองค์ความรู้ และภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อพัฒนาให้เห็นศักยภาพของชุมชน เช่น กลุ่มย้อมผ้าสีธรรมชาติ กลุ่มเพาะเห็ด กลุ่มผู้สูงอายุ รวมกลุ่มเป็นกลุ่มตีเหล็ก/กลุ่มจักสาน กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโป่งคำ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา กลุ่มเครือข่าย แหล่งเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ในปัจจุบันจึงได้มีหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน เข้ามาศึกษาเรียนรู้ ถ่ายทอด องค์ความรู้ยกย่องให้วัดเป็นชุมชนต้นแบบการพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้มีความกินดีอยู่ดีและสามารถ มีความเป็นอยู่อย่างยั่งยืน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน การพัฒนาภาคการเกษตรในระยะต่อไปถือเป็นก้าวสำคัญของการพัฒนาประเทศในการปรับเปลี่ยนจาก วิธีการทำเกษตรแบบดั้งเดิมไปสู่การบริหารจัดการการเกษตรแบบสมัยใหม่ โดยอาศัยเทคโนโลยีและ นวัตกรรมมาสนับสนุนการผลิตระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ให้มีความสำคัญในการเพิ่ม ประสิทธิภาพการผลิต ได้แก่อุดหนุนการผลิต เพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่ พัฒนาคุณภาพมาตรฐานตรงตาม ความต้องการของตลาด และยึดถือการทำเกษตรบนฐานธรรมที่เน้นความปลอดภัยทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค เป็นสำคัญ

จากเหตุผลดังกล่าวคณะผู้วิจัยวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีฯ ได้เห็นว่าการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ฐานรากเพื่อสร้างธุรกิจชุมชนภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนเกษตรปลอดภัย อำเภอ สันติสุข จังหวัดน่าน มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่ร่วมศึกษาและพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรปลอดภัย อำเภอสันติสุข จังหวัดน่านผลกระทบของการดำเนินโครงการวิจัยจะก่อให้เกิดการสร้างธุรกิจชุมชน ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ควบคู่กับการใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เป็นการ สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตทางการเกษตรปลอดภัยทั้งในด้านการผลิต การซื้อ-ขาย ผลผลิตการแปรรูป

และการบริโภคของคนในชุมชนอย่างมีส่วนร่วม โดยใช้ทรัพยากรของชุมชนมีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเกื้อกูลและเป็นธรรมจะส่งผลให้คนในชุมชนและภาคีเครือข่ายได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและสังคมอันจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้มีความเข้มแข็งและการพัฒนาอาชีพที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและคนในชุมชน มีรายได้ ควบคู่กับการร่วมดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชนเพื่อนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มผลผลิต ช่วยสร้างงาน สร้างรายได้ในชุมชน และสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบเศรษฐกิจในชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากการเกษตรบนฐานธรรมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสู่เกษตรปลอดภัย อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน
2. เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรปลอดภัย อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน
3. เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยแบบผสมผสานของการวิจัย 3 ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) กำหนดพื้นที่การศึกษาในอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และชุมชนเกษตรปลอดภัย ที่มีศักยภาพและความพร้อมการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรปลอดภัย ดังนี้

1. พื้นที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสู่เกษตรปลอดภัย อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน โดยเน้นสถานที่ที่เป็นแหล่งพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของเกษตรวิถีพุทธ เพื่อให้เห็นแนวคิด หลักการ การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของเกษตรวิถีพุทธ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ประกอบด้วย

1. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าเลาหลวง อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน
2. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลทุ่งพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน
3. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน
4. กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิและเครือข่ายเกษตรอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

2. พื้นที่พัฒนาและยกระดับผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรปลอดภัย 1 พื้นที่ ได้แก่ วัดโป่งคำ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

3. กลุ่มพัฒนาและยกระดับผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรปลอดภัย มีบทบาทด้านการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของเกษตรวิถีพุทธอำเภอสันติสุข เพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรปลอดภัย อำเภอสันติสุข

จังหวัดน่าน ประกอบด้วย 1. ผู้นำชุมชน 2. ตัวแทนเกษตรกร 3. ตัวแทนคณะสงฆ์ 4. ประชาชน รวมทั้งสิ้น 40 รูป/คน

4. กลุ่มเครือข่ายการส่งเสริมมีส่วนร่วมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ประกอบด้วย เครือข่ายที่บทบาทด้านการส่งเสริมและร่วมพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของเกษตรวิถีพุทธ อำเภอสันติสุข เพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรปลอดภัย อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ประกอบด้วย มูลนิธิส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน (วัดโป่งคำ) เกษตรและสหกรณ์จังหวัดน่าน สมาพันธ์เกษตรกรกรมยั่งยืน จังหวัดน่าน เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์น่าน กลุ่มยุทธศาสตร์พัฒนาการเกษตร สำนักงาน เกษตรและสหกรณ์จังหวัดน่าน สำนักงานพัฒนาที่ดินน่าน สำนักงานเกษตรจังหวัดน่าน สำนักงานพัฒนา ฝีมือแรงงาน เทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี (มจธ.) วิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์น่าน จำนวน 18 แห่ง ในจังหวัดน่าน และวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัยเพื่อให้ได้ ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยออกเป็น 7 ระยะ มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1) การจัดประชุมทีมวิจัย เพื่อชี้แจงความรู้ความเข้าใจและจัดสร้างการจัดสร้างเครื่องมือ ประกอบการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) การใช้เครื่องมืออุปกรณ์ประกอบการวิจัย ได้แก่ เครื่องบันทึกภาพและเสียง และความพร้อมของอุปกรณ์ เครื่องมือการทำงานชุมชน

2) การตรวจเยี่ยมพื้นที่เบื้องต้น (Community Meeting) เป็นกระบวนการในขั้นตอน เริ่มต้นของการดำเนินงานวิจัย เป็นการบูรณาการวิจัย เข้าถึงพื้นที่ศึกษาของโครงการ โดยการให้นักวิจัย ได้เรียนรู้และสัมผัสกับสภาพแวดล้อมชุมชน อย่างใกล้ชิดเพื่อที่จะได้วางแผนการศึกษาวิจัยให้สอดคล้อง กับวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ของการวิจัยต่อไป

3) การลงสำรวจข้อมูลภาคสนาม (Field Study) โดยการคัดเลือกชุมชนเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อรวบรวมข้อมูลในเชิงกายภาพของวัดโป่งคำ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน โดยการทำความเข้าใจและประสานงานติดต่อเพื่อขออนุญาตทำวิจัยกับกลุ่มประชากรเป้าหมาย โดยใช้ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตอบวัตถุประสงค์ ของโครงการวิจัย

4) การสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus Group) ผู้นำและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นการเข้าพบพูดคุย โดยทั่วไปนักวิจัยจะให้มีผู้นำทางซึ่งเป็นบุคคลในชุมชน ซึ่งเป็นที่รู้จักของสมาชิกในชุมชนเป็นผู้ประสาน ให้เกิดการพบปะพูดคุย โดย ประเด็นของการพบปะพูดคุยประกอบด้วย

- การแนะนำตัวของคณะผู้วิจัย
- การชี้แจงวัตถุประสงค์/กระบวนการวิจัยและผลลัพธ์ที่พึงประสงค์
- การสอบถามประเด็นสำคัญของของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- การเตรียมพร้อมในการศึกษา/สำรวจ/การสนทนากลุ่มเจาะจง

การเก็บข้อมูลทุกครั้ง ผู้วิจัยได้จดบันทึกไว้เป็นหลักฐานเพื่อสามารถจดจำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ หรือบางครั้งใช้วิธีการบันทึกเทปในการสัมภาษณ์ สำหรับบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยจะทำการจดบันทึกทันทีที่สังเกตเห็น โดยใช้เวลาในช่วงตอนกลางคืนในการเรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเทป นอกจากนี้ได้ถ่ายรูปบุคคลและสิ่งต่าง ๆ ที่มีผลต่อการทำงาน เพื่อประกอบข้อมูลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกด้วย

5) การปฏิบัติการสร้างเสริมมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและภาคีเครือข่ายวัดโป่งคำ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ในการส่งเสริมและพัฒนาการยกระดับผลผลิตการเกษตรสู่เกษตรกรปลอดภัยที่กำหนดไว้ในพื้นที่การศึกษาวิจัย เพื่อให้ได้เครือข่ายความร่วมมือการพัฒนายกระดับผลผลิตการเกษตรสู่เกษตรกรปลอดภัยระหว่างภาครัฐ เอกชน ชุมชน สังคม

6) การจัดประชุมเสวนาทางวิชาการ และกิจกรรมเชิงปฏิบัติการยกระดับผลผลิตการเกษตรสู่เกษตรกรปลอดภัยจากการถอดองค์ความรู้รูปแบบพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากการเกษตรบนฐานธรรมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสู่ เกษตรปลอดภัย อำเภอสันติสุข จังหวัดน่านและสร้างเป็นต้นแบบในการพัฒนาแก่ชุมชนอื่น ๆ โดยการประเมินผลจากการสอบถามทัศนคติของคนในพื้นที่ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

7) การจัดพิมพ์เอกสารรายงานความก้าวหน้างานวิจัยเพื่อนำเสนอรายงานความก้าวหน้าแก่แหล่งทุนสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เพื่อพัฒนาและปรับปรุงรายงานความก้าวหน้างานวิจัยและนำเครื่องมือการวิจัยไปทดสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และทดสอบความเชื่อมั่น (Reliability) ในการจัดทำฉบับสมบูรณ์

ผลการวิจัย

1. รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากการเกษตรบนฐานธรรมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสู่เกษตรกรปลอดภัย พบว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเน้นเรื่องผลผลิตทางการเกษตรเป็นหลัก เน้นเกษตรกรอินทรีย์วิถีชุมชน จากเดิมเกษตรกรมีการใช้สารเคมีในกระบวนการผลิตที่มากเกินไปจนมีความจำเป็น มีการใช้อย่างไม่ถูกต้อง ทำให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรผู้ผลิตและผู้บริโภค ผลผลิตพืชผักปลอดภัยในตลาด

มีไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้บริโภคซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เนื่องจากเกษตรกรขาดแรงจูงใจและทัศนคติที่ดีในการผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัย เกษตรกรบางส่วนมีความต้องการที่จะผลิตสินค้าเกษตรที่ปลอดภัย แต่เกษตรกรยังขาดความรู้และทักษะในการผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัย เป็นผลทำให้กลุ่มเกษตรกรหันมารวมกลุ่มทำกิจกรรมในรูปแบบของการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน โดยมีรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากการเกษตรบนฐานธรรมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ดำเนินการในอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน จำนวน 3 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบวิสาหกิจแปลงใหญ่ 2) รูปแบบวิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร 3) รูปแบบวิสาหกิจชุมชนแปรรูปไข่

2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าทางการเกษตรปลอดภัย อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน มีกระบวนการพัฒนาสินค้าของการเกษตรอำเภอสันติสุข จากการวิจัยพบว่าเกษตรกรมีการร่วมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจำนวน 56 กลุ่ม บางกลุ่มไม่พร้อมที่จะผลักดันสู่กลุ่มเกษตรการคุณภาพเพราะขาดคุณสมบัติสำคัญ คือ องค์ความรู้ทางเทคโนโลยีการเกษตร ขาดข้อมูลประกอบการในการตัดสินใจไม่สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลของภาครัฐ และขาดกระบวนการต่อยอด ผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย 3 กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ ตำบลสันติสุขได้แก่วิสาหกิจไผ่รวก วิสาหกิจการแปรรูปกล้วย วิสาหกิจชุมชนป่าแล้วผักดีดี ตำบลพงษ์ ได้แก่ กลุ่มวิสาหกิจข้าวแต่น กลุ่มวิสาหกิจเกษตรอินทรีย์ วิสาหกิจชุมชนตำบลทุ่งพงษ์ ได้แก่ กลุ่มวิสาหกิจเกษตรอินทรีย์ กลุ่มวิสาหกิจเกษตรกรเลี้ยงวัวบ้านน่านมันคง

3. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ประกอบไปด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่

1. การศึกษาความต้องการรับความรู้และการวางแผนจัดทำโครงการส่งเสริมความรู้โดย “ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนบ้านโป่งคำ” และ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นของอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ประสานงานกับ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ขับเคลื่อนการทำเกษตรปลอดภัยตามแนววิถีพุทธ คือ ชุมชนวัดโป่งคำ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน และเครือข่าย คือ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนวัดโป่งคำ ชุมชนวัดป่าเลหวาง ชุมชนวัดน้ำโขง และชุมชนวัดป่าอ้อย เพื่อรับทราบข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการรับความรู้ของเกษตรกรมาประกอบการจัดทำแผนงานเครือข่ายความร่วมมือของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนบ้านโป่งคำ เพื่อจัดทำโครงการและงบประมาณ สนับสนุน การดำเนินการส่งเสริมความรู้จำแนกตามความต้องการของเกษตรกรแต่ละชุมชน

2. การดำเนินการส่งเสริมความรู้ การประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกรทราบว่าจะมีการจัดกิจกรรม โดยมีศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนบ้านโป่งคำและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นของอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน เป็นหน่วยงานหลัก ส่วนการจัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ สถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกในการส่งเสริมความรู้ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลฯ ร่วมกับหน่วยงานที่เป็นเจ้าของโครงการเป็นผู้จัดเตรียมสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าว และมีศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนบ้านโป่งคำให้การสนับสนุน

สิ่งที่หน่วยงานต่าง ๆ ต้องการเพิ่มเติม สำหรับวิทยากรผู้ทำหน้าที่ ถ่ายทอดความรู้ กรณีที่เป็นความรู้เกี่ยวกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางการเกษตร ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนบ้านโป่งคำ เป็นฝ่ายจัดหาวิทยากรหรือ ประชาชนชาวบ้านที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ แต่ถ้าเป็นความรู้ทางวิชาการจะประสานงานกับหน่วยงาน ในชุมชนที่มีความเชี่ยวชาญ ได้แก่ สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานส่งเสริม การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ถ้าหน่วยงาน ดังกล่าวไม่มีวิทยากรจึงประสานงานกับ สถาบันอุดมศึกษา เพื่อขอความร่วมมือจัดผู้เชี่ยวชาญมาเป็นวิทยากร นอกเหนือจากนั้น ได้อาศัยความร่วมมือ จากหน่วยงาน ภาคเอกชน มาช่วยให้ความรู้และช่วยอำนวยความสะดวกเพิ่มเติม

3. การประเมินผลการจัดการส่งเสริมความรู้ หน่วยงานที่เป็นเจ้าของโครงการส่งเสริมความรู้ เป็นผู้ประเมิน ได้แก่ ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนบ้านโป่งคำร่วมกับสำนักงานเกษตรอำเภอ ทำหน้าที่ ในการประเมินผลในระยะสั้นซึ่งเป็นการประเมินโครงการและประเมินความรู้หลังจากการ เข้าร่วมโครงการ ทันที และการประเมินผลระยะยาวซึ่งเป็นการประเมินผลการนำความรู้ไปใช้หรือการประยุกต์ใช้ ความรู้ กับกิจกรรมการเกษตร รวมทั้งประเมินการคงอยู่ของความรู้และการนำความรู้ไปใช้หลังจากการจัดการ ส่งเสริมความรู้ไประยะหนึ่ง

4. การเผยแพร่ผลงานและกิจกรรมการส่งเสริมความรู้ เพื่อเป็นการให้ข้อมูล ย้อนกลับ แก่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับผลการดำเนินงานส่งเสริมความรู้และเป็นการเผยแพร่ ความรู้ ในการจัดกิจกรรมดังกล่าว ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนบ้านโป่งคำร่วมร่วมกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ที่ขับเคลื่อนการทำเกษตรปลอดภัยตามแนววิถีพุทธ ควรมีการเผยแพร่ข้อมูลดังกล่าวผ่านช่องทางที่สำคัญ ของหน่วยงาน คือ เอกสารประกอบการเรียนรู้ เสียงตามสาย เว็บไซต์ และบอร์ดประชาสัมพันธ์

อภิปรายผลการวิจัย

กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าทางการเกษตรปลอดภัย อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน พบว่า เกษตรกรมีการร่วมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจำนวน 56 กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีการพัฒนาต่อเนื่อง และ ขาดกระบวนการต่อยอด กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ได้รับความรู้และทักษะฝีมือ ผลักดันให้เกิดความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ในการทำธุรกิจแนวใหม่ และประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี นวัตกรรมแปลกใหม่ และ พัฒนาปรับปรุงแบบการทำธุรกิจรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต เพื่อสร้างความเข้มแข็งและมั่นคงให้แก่ เศรษฐกิจฐานรากในระดับชุมชนของประเทศ เกษตรกรจะอยู่ได้เกิดจากการรวมกลุ่มการค้าหรือวิสาหกิจ ชุมชน สอดคล้องกับ ดวงเดือน สมวัฒน์ศักดิ์ (2548 : 10) การแบ่งตามลักษณะการประกอบการเป็นหลัก สามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภท ดังนี้ 1) วิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน เป็นการผลิตเพื่อการใช้ในท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งมีอยู่ 5 อย่าง คือ ข้าว อาหาร สมุนไพร ของใช้ปฏัก ซึ่งอยู่ในขีดความสามารถของชาวบ้านทั่วไปจะทำได้ เป็นของต้องกินต้องใช้ประจำวัน มีมูลค่ามากกว่าครึ่งของค่าใช้จ่ายทั้งปีของแต่ละครัวเรือน แต่ชาวบ้าน ทั่วไป ไม่ว่าจะอยู่ใกล้เมือง หรือไกลเมืองต่างก็ซื้อกินซื้อใช้

2) วิสาหกิจชุมชนก้าวน้ำ เป็นวิสาหกิจชุมชนที่สามารถนำออกสู่ตลาดใหญ่ได้ เพราะมีลักษณะเฉพาะตัว มีเอกลักษณ์ท้องถิ่น บางอย่างอาจมีสูตรเด็ดเคล็ดลับหรือคุณภาพดี ในระดับมาตรฐาน สามารถแข่งขันกับผลิตภัณฑ์หรือสินค้าทั่วไปได้ หนึ่งในตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ก็คือ หนึ่งในวิสาหกิจชุมชนก้าวน้ำ จากการศึกษาของชูเกียรติ กาญจนารามกุล และคณะ ได้กล่าวไว้ว่าผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ยังไม่มีความแตกต่างกันมากนัก มีการผลิตซ้ำกันในหลายพื้นที่ ขาดความโดดเด่น ผู้บริโภคส่วนใหญ่ซื้อตามความสะดวก ไม่เจาะจงยี่ห้อและพฤติกรรมของผู้บริโภคส่วนใหญ่มักจะซื้อเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนเองและซื้อเป็นของฝาก และ ชยานิษฐ์ บุญมา (2551) ได้ศึกษาเรื่อง “กลยุทธ์การเพิ่มขีดความสามารถของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน (OTOP) ในจังหวัดปทุมธานี” พบว่า ข้อมูลของวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุ 31 - 40 ปี ระดับการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย มีรายได้ 10,001 – 15,000 บาท ต่อเดือนสถานภาพสมรสประเภทสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) โดยส่วนใหญ่เป็นประเภทอาหาร จำนวนสมาชิกในกลุ่มมี 25 คนขึ้นไป ซึ่งมีสัดส่วนในการจัดจำหน่ายสินค้าในประเทศ 100 เปอร์เซ็นต์ ลักษณะเป็นแบบขายปลีกโดยผลิตสินค้าเองทั้งหมดระยะเวลาดำเนินธุรกิจจนถึงปัจจุบันรวม 3 ปี แต่ไม่เกิน 6 ปี ลักษณะเงินทุนโดยส่วนใหญ่เป็นงบของตนเองทั้งหมดไม่ได้กู้เงินจากหน่วยงาน/สถาบันการเงิน นอกจากนั้นขีดความสามารถของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนด้านองค์กรและพนักงานด้านการตลาดและลูกค้าด้านการผลิตและบริการด้านบัญชีและการเงินด้านปรับปรุงและพัฒนาธุรกิจชุมชนสู่ความยั่งยืน คือ ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนประเภทเครื่องดื่มมีขีดความสามารถในระดับปานกลาง โดยมีความต้องการฝึกอบรมด้านการบริหารการตลาดในระดับมาก ส่วนผู้ประกอบการประเภทอาหาร ผ้า เครื่องแต่งกาย ของใช้ และของประดับตกแต่ง ศิลปะประดิษฐ์ และของที่ระลึกและสมุนไพร ที่ไม่ใช่อาหาร มีขีดความสามารถใน 5 ด้าน อยู่ในระดับน้อยหรือน้อยที่สุด โดยมีความต้องการฝึกอบรมด้านการบริหารการตลาดในระดับปานกลาง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะการนำผลวิจัยไปใช้

1.1 ควรเปิดเวทีภาคประชาชนให้มากขึ้นและนำผลการเปิดเวทีภาคประชาชนดังกล่าวไปพัฒนา ปรับปรุงอย่างจริงจัง

1.2 พัฒนาคุณภาพชีวิตทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมให้แก่ท้องถิ่นชนบทบนพื้นฐานของความรู้คู่คุณธรรมด้วยการส่งเสริมระบบการจัดการความรู้ และการสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้ เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

1.3 หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้องกับบทบาทการส่งเสริมและพัฒนาระบบ

เศรษฐกิจฐานราก ควรนำไปเป็นเอกสารประกอบการพิจารณา การดำเนินการในการนำกระบวนการจัดการด้านการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของการเกษตรได้อย่างตรงจุดเป็นประจําอย่างต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

2.1 ผู้วิจัยควรเพิ่มรูปแบบของการจำหน่ายสินค้ารูปแบบออนไลน์ ขั้นตอนการทดสอบฉลากสินค้าและบรรจุภัณฑ์ของสินค้ากับกลุ่มตลาดว่า ฉลากสินค้าและบรรจุภัณฑ์ของสินค้ามีความเหมาะสมหรือไม่ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตามความต้องการของตลาด

2.2 ควรต่อยอดในประเด็นด้านการท่องเที่ยวด้านการพัฒนาด้านการตลาด รวมถึงการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวในเชิงกิจกรรมการตลาดกับภาคที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งในจังหวัด และต่างจังหวัด

2.3 ผลการวิจัยนี้ สามารถนำไปต่อยอดงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของการเกษตร เพื่อพัฒนาการตัวสินค้าให้เกิดความมั่นคง ยั่งยืนต่อไป

2.4 สามารถนำผลการวิจัยมาต่อยอดทางการศึกษา ด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มตลอดจนนำไปศึกษาเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่นที่ได้รับการพัฒนาแล้ว เพื่อเกิดกระบวนการและองค์ความรู้ใหม่ ๆ

องค์ความรู้ใหม่

การมีส่วนร่วมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเข้าไปมีส่วนร่วมการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เครือข่าย การพัฒนาสัมมาชีพตามวิถีพุทธ การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการสร้างมูลค่าเพิ่มโดยมีกระบวนการหรือขั้นตอนต่าง ๆ 5 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

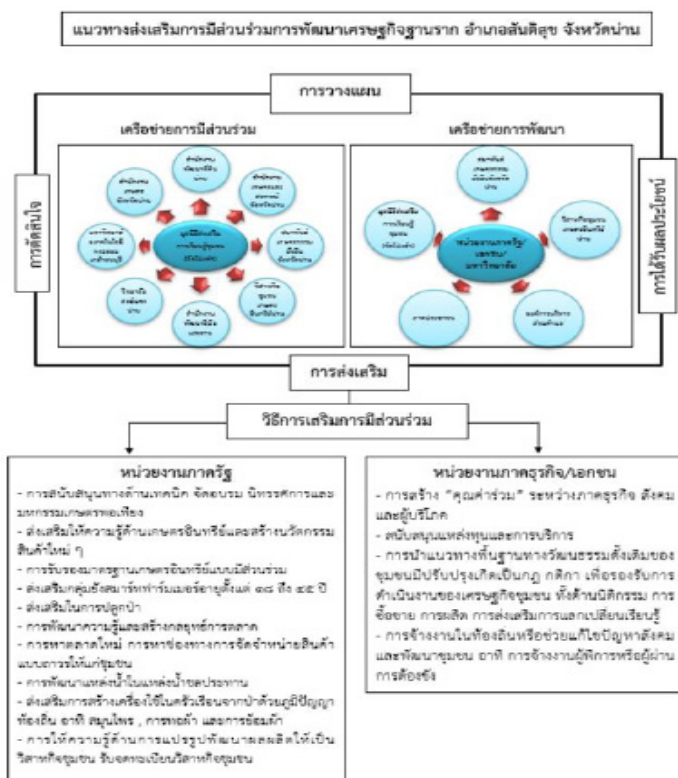
ขั้น 1 การวางแผน ชุมชนมีการขับเคลื่อนการบริหารจัดการตนเองอย่างเหมาะสมใช้วิถีชุมชนที่ชุมชนมีความต้องการสร้างคุณค่า มูลค่า ตัดสินใจลงมติที่จะดำเนินการตามแนวทางที่ชุมชนเห็นสมควร เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคิด การวางแผน การทำกิจกรรม ในการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ รวมถึงมีการกำหนดมีกฎเกณฑ์ ทำให้สามารถกำกับดูแลให้เป็นไปตามกติกาที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making) โดยภาครัฐเริ่ม เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถนำเสนอแนวคิดที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสวัสดิการในระดับชุมชน เพื่อเป็นรากฐานของการพัฒนาระบบประชาธิปไตยในบริบทสังคมไทย รวมถึงส่งเสริมสภาพแวดล้อมและกลไกที่เหมาะสมต่อการประกอบธุรกิจ

ขั้นที่ 3 การดำเนินงานส่งเสริม การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัตถุดิบในชุมชนโดยคนในชุมชนเพื่อคนในชุมชนโดยการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรของชุมชน การส่งเสริมการอบรมเพื่อเพิ่มองค์ความรู้เพื่อปรับแนวคิดให้เกิดการสร้างนวัตกรรมในการเพิ่มมูลค่า คุณค่า และลักษณะเด่นของผลิตภัณฑ์ในแต่ละพื้นที่ให้เกิดความแตกต่างยังคงเป็นสิ่งสำคัญต่อการเพิ่มยอดขาย และรายได้ ให้แก่ผู้ประกอบการเศรษฐกิจฐานรากและชุมชนท้องถิ่น

ขั้นที่ 4 ขั้นตอนการได้รับผลประโยชน์ การได้รับประโยชน์ประชาชนต้องได้รับการแจกจ่าย ผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว สังคม หรือในรูปวัตถุ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ต้องการขยายผลการพัฒนา การสร้างพื้นที่ ทางสังคมจึงเป็นการสร้างตัวตนกลุ่มเกษตรกรของเครือข่าย

ขั้นที่ 5 ขั้นตอนการประเมินผลการดำเนินงาน โดยต้องส่งเสริมให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ด้วย กระบวนการวางแผนการบริหารการพัฒนาและการวัดผลการพัฒนาด้วยตัวชี้วัดที่คนในชุมชนท้องถิ่น เป็นผู้จัดการ เป็นผู้คิด เป็นผู้ทำ และเป็นผู้ใช้ประโยชน์ ดังแผนภูมิภาพ ดังต่อไป

ภาพที่ 1 แสดงองค์ความรู้การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของเกษตรกรบนฐานธรรม
กลุ่มวิสาหกิจชุมชน อำเภอสันติสุขจังหวัดน่าน

จะเห็นได้ว่าการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้มานั้น มีมุมมอง การมีส่วนร่วม นโยบายและความสัมพันธ์เกี่ยวกับเสนอแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ในส่วนของแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ในแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม การจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เครือข่าย การพัฒนาสัมมาชีพตามวิถีพุทธ การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการสร้างมูลค่าเพิ่มแล้วนั้น มีหลายภาคส่วนที่มีบทบาทสำคัญทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน รวมถึงพระสงฆ์และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องของการมีส่วนร่วมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้ความรู้และความแนวทางการส่งเสริมการพัฒนาในด้านมิติต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงเกี่ยวกับ รูปแบบการมีส่วนร่วมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และส่งเสริมการมีส่วนร่วมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ในด้านต่าง ๆ ของกิจกรรม ซึ่งวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีส่วนในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้แก่ชุมชนได้รับการส่งเสริมทางด้านอาชีพและวิถีการเกษตรอย่างมีความรู้และทักษะในการดำเนินชีวิตที่ดีมากขึ้น โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการประกอบการพัฒนา เป็นการสังเคราะห์ที่ได้มาการส่งเสริมการมีส่วนร่วมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

เอกสารอ้างอิง

- กิตติศักดิ์ ทองมีทิพย์. (2564). พัฒนาการเกษตรกรรมของประเทศไทยในด้านมิติการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต. *วารสารพัฒนศาสตร์*, 4(1), 132-162.
- ดวงเดือน สมวัฒน์ศักดิ์. (2548). วิสาหกิจชุมชน. ชัยนาท: กรมส่งเสริมการเกษตร.
- ชญาณิษฐ์ บุญมา. (2551). กลยุทธ์การเพิ่มขีดความสามารถของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน (OTOP) ในจังหวัดปทุมธานี. (การค้นคว้าแบบอิสระบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทั่วไป). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2534). การพัฒนาชุมชนจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: บางกอกบล็อก.
- Erwin, Willias, (1976). *Participation Management: Concept, Theory and Implementation*, (At lanta, Ga : Georgia State University Press, (p.138)